

Felsőoktatás és regionális tudományok

Horváth Tamás

A felsőoktatás és regionális fejlődés kölcsönhatása szinte egyidős az akadémiai tradíciókkal, egyetemek és régiók szoros kapcsolata már megfigyelhető a reneszánsz itáliai városokban is, amelyek regionális szinten szerveződtek. Magyarországon is az elmúlt időszakban a felsőoktatással kapcsolatos szakmai vitákban, diskurzusokban egyre nagyobb hangsúlyt és figyelmet kapott a regionalitás kérdése, az intézmények, hallgatók területi elhelyezkedése és ez utóbbiak térbeli mozgása. Ennek okait vizsgálva a rendszerváltásig kell visszamennünk az időben, és különböző – egymással szorosan összefüggő – tényezőket találunk a háttérben.

1990 után kiéleződtek a térségi különbségek: markáns új regionális tagozódási rend alakult ki, amely a hétköznapi szintjén érezhető szociális feszültségeket, éles esélykülönbségeket generált. A minden társadalmi szférára kiterjedő, centralizált társadalomirányítási modell helyébe lépett demokratikus és piacgazdasági modell „visszahelyezte” a gazdaságot és a társadalmat (beleértve a politikát is) a konkrét földrajzi térbe. A határok megnyíltával megsokszorozódtak a térségek „horizontális” kapcsolatainak lehetőségei. A régiók, a regionalizmus a mintaként ható nyugat-európai társadalom szerveződésében, illetve az Európai Unió intézményrendszerében egyre növekvő szerepet tölt be, különös tekintettel az uniós fejlesztési források felhasználására.

Mindezen „térformáló” gazdasági-társadalmi változások sajátos módon csapódtak le a felsőoktatásban. Mindenekelőtt ki kell emelnünk az elmúlt évtizedekben lezajló – hallgatói és intézményi – expanziót, amely a korábbiaknál jóval szélesebb társadalmi rétegeket vont be a felsőoktatásba, és térben is jóval kiterjedtebb intézményi hálózatot hozott létre. A másik regionális szempontból fontos felsőoktatási mérföldkő – épp a fent említett – részben az intézményi növekedés ellensúlyozására, annak mederbe terelése érdekében megvalósult felsőoktatási integráció volt. A 2000-ben megvalósuló intézményi egyesülések következtében – közel minden megyeszékhelyre kiterjedő – felsőoktatási központok jöttek létre, míg a korábbi – elsősorban kisebb városokban működő – önálló egyetemek és főiskolák ezen felsőoktatási centrumok kihelyezett tagozataiként működtek tovább. Ugyanakkor ezek a szervezeti integrációk sok területen csak papíron valósultak meg, az integrált egyetemi központok valódi regionális tudásközponttá válása egy hosszabb folyamat eredménye lehet. Területi szempontból mindenképp

ki kell emelni továbbá egy napjainkban is zajló folyamatot, amely a felsőoktatási intézményrendszer koncentrációjaként írható le, melynek során a jelentkezők aránya egyre inkább a fővárosi intézmények és a vidéki nagyobb tudományegyetemi centrumok felé billen, míg a kisebb vidéki intézményekre, különösen egyes főiskolákra jelentkezők száma jelentősen visszaesett. Mindezen folyamatok – a várható demográfiai folyamatokat ismerve – még inkább erősödni fognak, a közelmúltban született, illetve tervezett kormányzati törekvések épp ezen tendenciák ellensúlyozását hivatottak elősegíteni, elsődlegesen a szabályozási (felvételi keretszámok), illetve jogszabályi eszközök alkalmazásával.

Mindezen társadalmi-gazdasági területi folyamatok és ezek felsőoktatási vetületei számos új kutatási irány kialakulását segítették, egyre szélesítve a felsőoktatás-kutatás és regionális tudományok határterületeit.

Regionalizmus és felsőoktatás kölcsönhatásait vizsgálva az egyik legalapvetőbb kérdés a területi különbségek és a felsőoktatási intézményrendszer térbeli elhelyezkedésének vizsgálata. A területi különbségek számos társadalmi-gazdasági jellemző mentén kimutathatók, a különböző tényezők közül kiemelkedő hatása van a kulturális jellegű különbségeknek, ezeken belül a tudásnak és az ennek háttérében álló iskolázottságnak mint a társadalmi, illetve területi differenciálódást magyarázó legfontosabb tényezőnek. Számos elemzés szerint az egyes vizsgált társadalmi jellemzők közül az iskolázottság esetében mutatható ki a legerősebb konzisztencia a regionális gazdasági különbségekkel. Mindez tehát azt is jelenti, hogy azon térségekben, ahol magasabb a diplomások aránya, ott – ezzel kölcsönhatásban – magasabb a gazdaság fejlettsége is. Az elmúlt évtizedekben Magyarországon is a regionális egyenlőtlenségek legfontosabb mérhető meghatározója mind az egyének, mind a térségek szintjén az iskolázottság. Különböző tudományterületek kutatóitól származó empirikus bizonyítékok sora is utal arra, hogy a térségi képzettségi viszonyok, amelyek burkoltan magukban foglalják a kulturális háttér jellemzőjét is, a leginkább szignifikáns hatású tényezői a továbbtanulásnak. Voltaképpen annak a társadalmi ténynek a területi vetületével állunk itt szemben, amit mások mellett P. Bourdieu, a hazai szociológusok közül pedig Ferge Zsuzsa már a hetvenes években megfogalmazott és elemzett: hogy az iskola, és ezen belül a továbbtanulás, a társadalmi, különösen pedig a kulturális egyenlőtlenségek újratermelődésének központi fontosságú csatornája. Mindez azt jelenti, hogy a magasabban iskolázott szülők gyermekei nagyobb eséllyel jutnak a felsőoktatásba: ebből pedig egyenesen következik az is, hogy a magasabb iskolázottsági szintű, több képzett, esetünkben diplomás ember lakóhelyeként szolgáló térségekben kerülnek be többen a felsőoktatásba.

A felsőoktatás és regionalitás másik népszerű vizsgálati területe a felsőoktatási intézmények „vonzáskörzetének” vizsgálata, azaz hogy egy adott egyetem vagy főiskola milyen társadalmi rétegeket és honnan, mely térségekből tud leginkább meríteni, megszólítani. Mindezen kutatásokhoz szükséges adatok a felvételi eljárásnak köszönhetően országosan és több évre visszamenőleg rendelkezésre állnak. Jól látható, hogy a hazai intézmények vonzáskörzetét a képzési kínálatuk, illetve maga a település, annak vélt munkaerő-piaci lehetőségei határozzák meg leginkább. A fővárosi egyetemek és egyes főiskolák országos vonzáskörzettel rendelkeznek, különösen igaz ez azokon a képzési területeken vagy képzésekben, ahol Budapestnek teljes vagy részleges monopóliuma van más településekkel szemben, ilyenek egyes mérnöki vagy művészeti képzések. Az adatok alapján a nagyobb tudományegyetemi centrumok regio-

nális hatósugárral, míg a kisebb települések intézményei (pl. tanítóképző főiskolák) kisebb léptékű vonzaskörzetekkel rendelkeznek. A központi, országos elemzések mellett – az új hallgatókért vívott egyre élesebb verseny következtében – egyre több intézmény is végez ilyen típusú vizsgálatokat, amelyek eredményei meghatározóak lehetnek a felvételizőket megcélzó toborzás, illetve marketingstratégia szempontjából.

A beiskolázáshoz képest a diplomások további életpályájáról jóval kevesebb adat, információ áll rendelkezésre, tekintettel arra, hogy a diplomás pályakövetés még kezdeti szakaszában van nálunk, statisztikai szintű adatsorok vagy reprezentatív mintán lezajlott országos kutatási eredmények korábban nem voltak elérhetőek. Így összességében igen kevés információ van a diplomát szerzettekről, különös tekintettel ezen társadalmi csoport földrajzi mobilitásáról, térbeli elhelyezkedéséről. A pályakövetési kutatások intézményi beépülésével, a diplomások életútjának rendszeressé váló központi felméréseivel és ágazati statisztikák felhasználásával, valamint a pályakövetés nemzetközi adaptálható sztenderdjeinek beépítésével egyre megbízhatóbb és megalapozottabb képet kaphatunk a végzetek életútjáról, így várható, hogy a diplomások migrációja, térbeli elhelyezkedése is egyre nagyobb figyelmet fog kapni, mind ágazati, mind intézményi szinten.

A felsőoktatás térbeli aspektusának – legalábbis Magyarországon – viszonylag új területe a felsőoktatási intézmények térségi társadalmi, gazdasági hatásainak vizsgálata. A kohéziós szerep tekintetében a felsőoktatási intézmények olyan szervező- és elosztó központok, amelyek munkahelyeket teremtenek és élénkítik a gazdaságot, fenntartják a térség vitalitását, formálják humánerőforrását, hozzáadott értéket jelentenek a közösség életében, hiszen értéktelmentők és közösségi szerepeiken keresztül erősítik a társadalmi kohéziót. Így az intézmények mérhető hatással bírnak a foglalkoztatásban, közvetett és közvetlen formában munkahelyeket hozva létre a térségben, valamint a helyi gazdaságélénkítésben, de hasonlóképp jól definiálható mutatók mentén leírható a hallgatói beiskolázási (rekrutációs) és végzetekre vonatkozó megtartó képességük is.

Felsőoktatás és régiók sok szálon kapcsolódnak egymáshoz, számos kutatási terület azonban még feltáratlan e téren. Mindezen folyamatok, tendenciák mélyebb elemzése hozzájárulhat ahhoz, hogy mind a régiók, mind az egyes régiókban működő felsőoktatási intézmények ne csak statisztikai alapon vagy uniós forrásszerzés szempontjából gondolkodjanak regionális keretben, hanem valódi regionális szervezőerővel, térségi identitással is rendelkezzenek.

Bronzkancsó (részlet), 2. század